

La importància del gènere en la prevenció i l'atenció de les ITS/VIH en l'Atenció Primària

Laura Clotet Romero¹ i José Luis Martínez Alonso².

¹Metgessa de família, sexòloga clínica i terapeuta de parella. Servei de Vigilància Epidemiològica i Resposta a Emergències de Salut Pública al Vallès Occidental i Vallès Oriental (Agència de Salut Pública de Catalunya). Grup de sexualitat de la CaMFIC.

²Metge especialista en medicina preventiva i salut pública. Secció de Vigilància, Prevenció i Control de les Infeccions de Transmissió Sexual i el VIH (Agència de Salut Pública de Catalunya).

1. Introducció

Quan es parla de sexualitat, hem de tenir en compte que ens movem en un concepte complex, altament influenciat per la concepció tradicional de la societat en relació amb aquest tema i dels prejudicis que en deriven. Des del naixement, la societat influeix sobre les nostres creences i comportaments, i ens dirigeix cap als rols sexuals que considera correctes segons el sexe assignat. Per tant, els nostres estereotips i les nostres creences sobre la sexualitat, com a usuaris i també com a professionals de la salut, són condicionats per la informació rebuda de l'entorn durant tota la nostra vida. Ho podríem resumir dient que la sexualitat és un constructe social ple de valors, creences i experiències que influeixen inevitablement el que coneixem i percebem de la nostra salut sexual i de la dels altres.

Per avançar, hem de començar reconeixent que tenim una formació insuficient i incorrecta sobre la sexualitat humana i que tots nosaltres portem una motxilla de creences i prejudicis socials que ens produeixen idees preconcebudes i inseguretats al moment d'abordar aquest tema, i que poden condicionar en diferent mesura l'efectivitat del nostre exercici professional dins de l'àmbit de la salut sexual i reproductiva, i més concretament en la prevenció i assistència de les infeccions de transmissió sexual (ITS).

En aquest article, es fa una introducció a la complexitat que hi ha al darrera del terme sexualitat i també es fa una sèrie de reflexions sobre com cal enfocar la relació entre els professionals de la salut i els pacients tenint en compte la diversitat sexual de les persones usuàries dels serveis sanitaris.

La sexualitat és un constructe social ple de valors, creences i experiències que influencien inevitablement el que coneixem i percebem de la nostra vida sexual i de la dels altres.

2. Conceptes de sexe i de gènere

En qualsevol població humana, hi ha una sèrie de normes i funcions socials predefinides, derivades de factors culturals, polítics, econòmics i religiosos, que pretenen garantir el funcionament de la seva estructura social. Per a la majoria de les situacions i necessitats de la població, la societat ha elaborat un model d'identitat i d'actuació dels individus, normalment basat en la tradició i en les idees morals predominants.

En el tema de la sexualitat aquesta afirmació és especialment vàlida. Des del moment de néixer, la societat classifica les persones en dues categories, la d'home i la de dona, i des de llavors la socialització s'encarrega de reforçar en cada persona el rol de gènere assignat en aquell moment de néixer.

Però què passa quan la vida, que és molt tossuda, s'entesta a demostrar que les coses no són tan senzilles, i que una part de la societat no es pot classificar segons les categories d'home o de dona que s'han definit a l'inici de les nostres existències?

La gran confusió que hi ha entre identificació, orientació i expressió de gènere sovint ens fa perdre en un laberint sense retorn. Hi ha quatre conceptes que cal entendre de forma individual, abans de treballar amb més d'un simultàniament:

- a. **Sexe assignat en el moment de néixer o sexe biològic:** es basa en característiques anatòmiques que té un nadó en el moment del naixement,

és a dir, que si té penis i testicles s'assigna a la categoria de nen (sexe **masculí**) i si presenta vulva s'assigna a la categoria de nena (sexe **femení**). De tota manera, en la natura les coses no són sempre tan clares, i hi ha infants als quals no se'ls pot classificar en un d'aquests dos sexes fàcilment, bé perquè no sigui fàcil qualificar-ne els genitals externs de masculins o de femenins —això pot ser per determinats trastorns cromosòmics (síndrome de Turner o cariotip X0; síndrome de Klinefelter o XXY)—, o senzillament perquè l'infant no presenta diferenciació genital que en permeti la classificació. A aquestes persones se'ls anomena persones **intersexuals**.

b. **Identitat de gènere:** és el sentiment de sexualitat que té una persona.

La persona es pot sentir home o dona independentment del sexe assignat al moment de néixer. La identitat de gènere és una percepció íntima de la persona i que pot coincidir amb la seva assignació sexual (**cissexual**) o bé pot coincidir amb l'assignació contrària (**transsexual**).

En aquest últim cas, la persona pertany al gènere sentit per ella i no al sexe d'assignació. Així, una persona classificada com a home en néixer i que se sent dona és una **dona transsexual**, i una dona que se sent home és un **home transsexual**.

A part de les dues categories binàries clàssiques d'home i dona, també hi ha una sèrie de situacions intermèdies que s'anomenen **intergènere** i que inclouen:

- Persones que se senten home i dona a la vegada: **bigènere**.
- Persones que se senten parcialment home o dona: **hemigènere**.
- Persones que temporalment se senten d'un gènere o d'un altre: **de gènere fluid**.
- Persones que no es defineixen dins cap gènere i que tampoc tenen consciència de tenir un gènere: **agènere**

c. **Expressió de gènere:** fa referència a com la persona es vesteix, gesticula i es comporta en relació amb la seva identitat sexual en funció de les idees prefixades que té la nostra societat del que és un comportament masculí o un de femení.

Però aquesta classificació per l'expressió de gènere és excessivament simplista i discriminatòria. A la vida real totes les persones manifesten característiques dels dos rols amb diferents intensitats. No és estrany que hi hagi homes que es vesteixen i es comporten d'acord amb el rol social masculí i que són més sensibles i se senten atrets per activitats considerades femenines, i tampoc és estrany que hi hagi dones que compleixen clarament amb l'expressió de gènere femenina i que són enèrgiques i amb capacitat de organització i direcció, o bé a les quals els agraden activitats socialment assignades als homes com la passió pel futbol o pels automòbils.

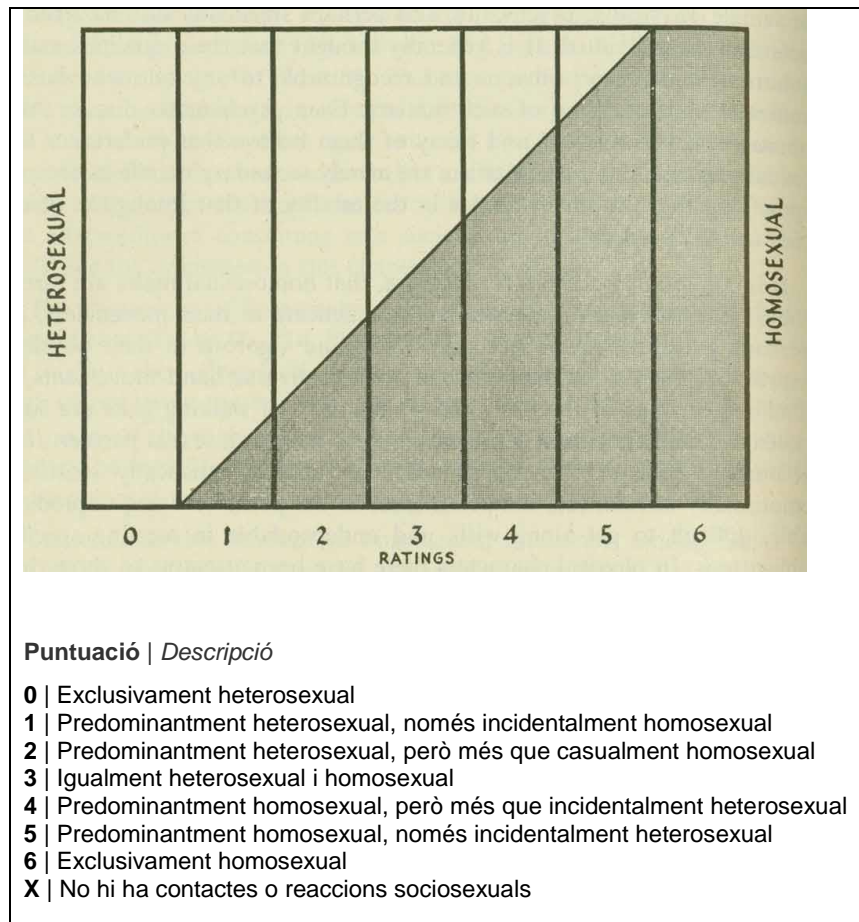
Finalment, hi ha persones que no s'ajusten gens bé a aquesta classificació per l'expressió del gènere, ja que tenen característiques de tots dos sexes sense que hi predomini cap patró de forma clara. En aquests casos ens trobem al davant del que s'anomena una expressió sexual **andrògina**.

- d. **Orientació sexual:** es refereix al tipus de persona per la qual un individu se sent atret sexualment, emocionalment i/o afectivament.

Segons l'escala de Kinsey, publicada pels doctors Alfred Kinsey, Wardell Pomeroy i Clyde Martin l'any 1948 a *Sexual Behavior in the Human Male*, l'orientació sexual és una dimensió contínua que oscil·la entre l'heterosexualitat i l'homosexualitat exclusives (figura 1):

- Si una persona se sent atreta per les persones del seu mateix gènere, es diu que aquesta persona és **homosexual**:
- Si l'atracció es produeix de forma exclusiva entre els gèneres masculí i femení, la persona és **heterosexual**.
- Si l'atracció d'una persona es produeix vers tots dos gèneres, es classifica com a **bisexual**. I si l'atracció és possible cap a qualsevol gènere, es classifica com a **pansexual**. El grau d'atracció cap a un sexe o l'altre pot ser variable en grau i intensitat i pot ser simultani cap a més d'una persona o no ser-ho.
- I si no es produeix cap tipus d'atracció per cap gènere, ens trobem davant d'una persona **asexual**.

Figura 1. Escala de Kinsey, de valoració de l'heterosexualitat-homosexualitat.

Font: Kinsey Institute. Indiana University.

A part de les categories definides anteriorment, quan es revisen les publicacions de revistes, diaris i internet, podem torbar altres etiquetes no explicades en aquest article. Es tracta de termes que defineixen aspectes concrets del subjecte desitjat, però que es poden incloure dins de les categories ja esmentades.

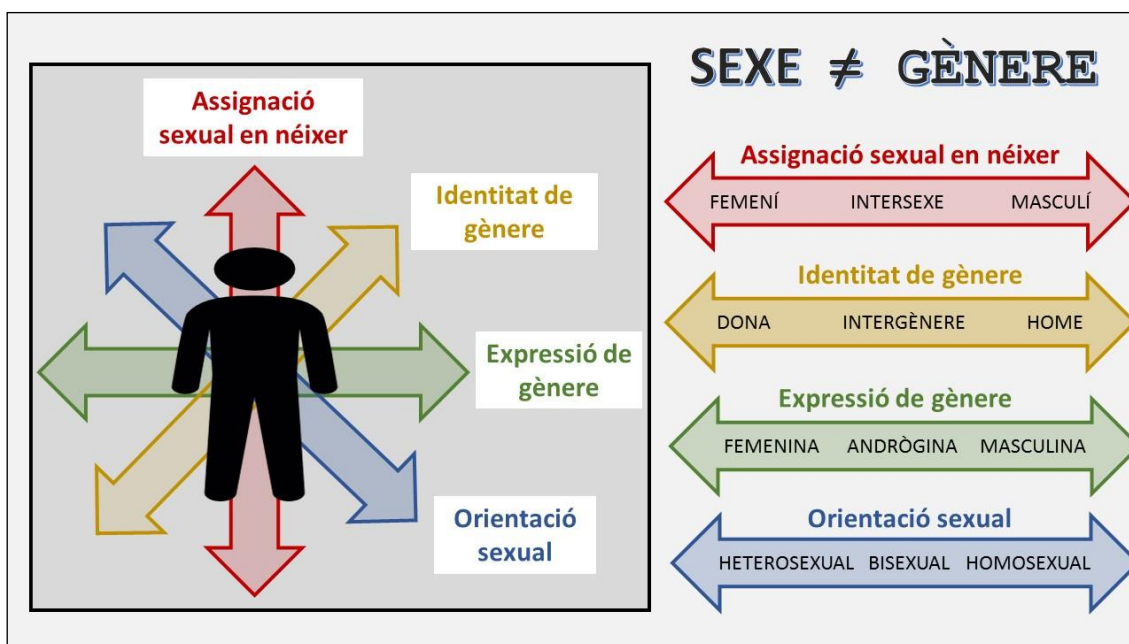
Per exemple, dues de les etiquetes més generalitzades són:

- **“Sapiosexual”**, que és una persona que se sent atreta per la intel·ligència dels altres independentment del seu gènere. A la pràctica es considera que és una persona bisexual o pansexual.
- **Hemisexual**, que només sent atracció per una altra persona quan hi ha un vincle emocional intens. A la pràctica l'hemisexualitat es pot trobar en totes les orientacions.

A hores d'ara, en aquest article, és probable que de la visió dicotòmica de la sexualitat de la qual hem partit (dona-home) en quedi molt poca cosa. Realment, en cap dels quatre apartats en què hem classificat la sexualitat hi ha sols dues

categories extremes antagòniques. L'assignació sexual, la identitat de gènere, l'expressió de gènere i l'orientació sexual són quatre dimensions de la sexualitat independents entre elles i complementàries, amb un gradient continuat entre els seus dos extremes que permet que es produeixin totes les combinacions possibles dins d'una sexualitat normal (figura 2).

Figura 2. La diversitat sexual en la espècie humana.

Al vídeo de Youtube [¿Qué es la diversidad sexual? Explicación fácil](#), de Cariki Produccions, s'expliquen de forma molt pedagògica aquests conceptes. També es pot ampliar aquesta informació llegint l'annex 1 d'aquest mateix article i consultant el document [Glosario de términos sobre diversidad afectivosexual. Documento de apoyo para el abordaje en la prevención de la infección por el VIH y otras ITS](#), publicat l'any 2018 pel Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat.

Per acabar i com a exemple volem encreuar tots aquests conceptes: una persona cissexual pot ser homosexual, heterosexual, bisexual o asexual i igualment passa amb una persona transsexual.

I també posem un exemple de nomenclatura per tal de visualitzar tots aquests conceptes: una dona transsexual lesbiana. És una persona que al moment de néixer es va assignar al sexe masculí (genitals externs masculins), el seu sexe sentit és el femení (estigui o no en un procés de transició hormonal, i hagi realitzat canvis físics o quirúrgics o no els hagi realitzat), la seva orientació afectivosexual

predominant és cap a altres dones i la seva expressió de gènere és la que ella vulgui en cada moment. Ens hem d'adreçar a ella en femení.

De totes maneres, a l'abordatge de la sexualitat totes les etiquetes que han aparegut fins ara no haurien de tenir-hi rellevància. Són etiquetes que ens serveixen per entendre'ns, i en aquest article no farem èmfasi en el seu valor polític i activista. Només les utilitzem de suport per veure com el seu desconeixement afecta la relació terapèutica en general i, de forma específica, la prevenció i el tractament de les ITS dins de l'abordatge de la salut sexual i reproductiva en l'Atenció Primària.

El que cal acceptar i respectar és que cada persona és diferent i que, així com hi ha persones altes i baixes o roses i morenes, també hi ha diferents tipus de sentir, viure i expressar la sexualitat, i que en l'abordatge clínic cal tenir-ho en compte.

A l'abordatge de la sexualitat, totes les etiquetes que han aparegut fins ara no haurien de tenir-hi rellevància. El que cal acceptar i respectar és que cada persona és diferent en la forma de sentir, viure i expressar la sexualitat i que aquestes diferències cal tenir-les en compte en l'abordatge clínic.

3. Prevenció i atenció de les ITS en l'Atenció Primària des de la perspectiva de gènere

Parlar d'ITS és inevitablement parlar de sexualitat, perquè per definició són les malalties infeccioses que es transmeten per conductes sexuals i només d'aquesta manera.

Hi ha altres infeccioses que tenen les conductes sexuals com una possible via d'infecció però considerem ITS pròpiament dites les que només tenen aquesta via de transmissió.

Simplificar l'enquesta sobre conductes que fem a les persones usuàries evitant etiquetes i judicis facilita la feina assistencial i millora l'atenció. Com a primera indicació important, cal anomenar la persona pel nom sentit, i sobretot si l'hem

de cridar en una sala d'espera. Així que el sistema ha de facilitar que es produeixin el mínim d'errors en aquesta línia. A partir d'aquí la única fórmula vàlida és respectar i no pressuposar res.

A l'àmbit assistencial ens podem trobar en dos supòsits principals: l'avaluació de risc i cribratge d'ITS en una persona que consulta per un altre motiu o bé davant un diagnòstic d'ITS.

3.1. *Avaluació de risc i cribratge d'ITS*

En aquesta situació, les preguntes neutres sense pressuposar determinats riscos ni conductes ens poden servir de gran ajuda. Sovint fem l'error d'assignar un risc segons les característiques dels pacients, que haurien de ser neutres si actuéssim sense prejudicis d'edat, sexe, vestimenta, orientació sexual, estat civil, etc.

Fem una proposta de preguntes que, si s'utilitzen amb un to de normalitat, explicant a la persona que són preguntes bàsiques per completar la història global i que es fan de rutina, ens obren una via de comunicació en sexualitat:

- a. Tens parella?
- b. De quin sexe és?
- c. Quant temps fa que sou parella?
- d. Tens altres parelles?

Totes les teves parelles són o han sigut del mateix sexe?

- e. Alguna vegada t'has fet un cribratge d'ITS? Quant temps fa?
- f. Fas servir algun mètode de barrera en les teves relacions?
- g. Tens percepció de tenir risc de transmissió d'una ITS?

Amb aquesta informació podem informar la persona que un cribratge significa avaluar la presència dels microorganismes causants d'ITS i que cal recollir mostres de tants llocs del cos com hagin estat exposats a pràctiques de risc. Li expliquem que amb l'analítica podem avaluar el VIH i la sífilis i que en mostres locals mirarem altres microorganismes com clamídies i gonococ, que poden ser asimptomàtics.

Li donarem l'opció a que ens digui quines mostres vol prendre de les quatre possibles (vaginal, uretral, anal, faríngia), li explicarem com recollir-les i li proporcionarem els tubs necessaris.

Cal informar sempre dels períodes finestra de les malalties i oferir un espai per preguntar dubtes.

La recomanació és que tothom tingui almenys un cribratge a la vida, i la freqüència de cribratge s'ha d'establir segons les conductes. Establir un calendari de cribratge adequat per a la persona s'ha de fer tenint en compte les seves necessitats i sense emetre judicis sobre les seves conductes o pràctiques. El fet de normalitzar les preguntes i fer-les des del respecte fa que la persona sàpiga que es troba davant un o una professional en qui pot confiar si té algun dubte, problema o neguit sobre la seva sexualitat.

3.2. Diagnòstic d'una o diverses ITS

El més adequat seria, tal com esmentàvem a l'apartat anterior:

- Centrar l'entrevista en fets més objectius que sí que ens poden ajudar en la nostra activitat com a professionals de la salut: com ara preguntar el nombre de parelles que han tingut durant els últims mesos d'acord amb la malaltia diagnosticada i sobre el seu gènere (quantes han estat de gènere masculí, femení, transsexual masculí o transsexual femení, i si alguna parella no es pot assignar a aquests grups).
- Explicar la infecció detectada, la medicació a prendre i les mesures a adoptar per evitar la seva transmissió, amb el suport, si escau, de [material escrit](#) com el disponible a la pàgina web: Canal Salut.
Es pot obtenir més informació sobre l'abordatge de les principals infeccions de transmissió sexual a la [Guia de pràctica clínica sobre infeccions de transmissió sexual](#), elaborada l'any 2009 pel Departament de Salut¹ i

¹ En fase de revisió de la Comissió de Vigilància Epidemiològica de l'Agència de Salut Pública.

dades més actualitzades en els tutorials que figuren a la intel·ligència activa de l'e-CAP.

- També cal fer l'estudi de contactes corresponent. Per a això cal consensuar amb la persona sobre qui ha de comunicar als contactes que s'han de fer un cribatge d'infeccions de transmissió sexual. Segons la informació de què es disposi de les conductes sexuals de la persona usuària, cal fer el cribatge en mostres diferents. És molt important que, a partir d'aquesta informació, es recullin mostres de tots els llocs per on s'hagi pogut produir la infecció a partir de les parelles (penis, vagina, recte i faringe). Per a més informació sobre la realització de l'estudi de contactes es pot consultar el [Protocol per a l'estudi dels contactes de les persones diagnosticades d'ITS a Catalunya](#), elaborat per l'Agència de Salut Pública de Catalunya.

- Hi ha una sèrie d'ITS que s'han de [declarar de forma obligatòria](#) al Servei de Vigilància Epidemiològica i se n'ha de fer l'[enquesta epidemiològica](#) corresponent.

En aquesta enquesta, a més de les dades personals i assistencials, cal emplenar els apartats corresponents a l'orientació sexual, les pràctiques de risc i el nombre i característiques dels contactes sexuals de l'usuari o usuària. Per aquest motiu i per tal que les dades siguin verídiques, cal que la percepció que té la persona atesa del o la professional assistencial sigui de respecte envers la seva orientació i les seves conductes. Se li ha de recordar més que mai que la seva relació amb el o la professional és totalment confidencial i que cap altra persona pot accedir a les dades que ens proporcioni respecte a la seva sexualitat ni a qualsevol altra dada de la història clínica.

Tan sols hi ha una circumstància en què aquesta confidencialitat pot ser vulnerada per part del o la professional: quan mantenir el secret posa en perill la salut de terceres persones, ja sigui perquè la persona amb la ITS no pensa comunicar-ho o perquè es nega a prendre les mesures de protecció recomanades. En aquest cas, si el o la professional coneix les

parelles, tant el [Codi deontològic](#) com la legislació vigent² l'autoritzen a comunicar-los que han tingut una relació de risc i que han d'acudir a un centre sanitari per descartar la possible infecció (estudi de contactes).

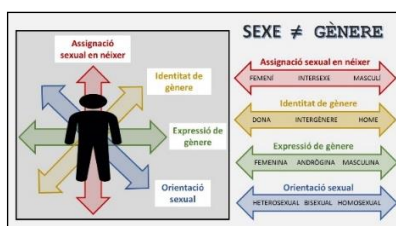
Per conèixer l'orientació sexual, no és recomanable fer la pregunta de forma directa, perquè, com hem vist, hi ha moltes etiquetes en relació amb les conductes sexuals de les persones i, a més, el fet d'anar tan al detall en la classificació de la sexualitat de la persona no ens ajuda a saber quines són les conductes de risc que pugui tenir aquesta persona en les seves relacions, i tampoc ho necessitem.

Posteriorment, cal fer el seguiment i el control de cada cas i dels seus contactes, i també s'ha donar educació sanitària per evitar noves infeccions.

Per poder usar aquest to de neutralitat que precisa aquest tipus d'intervenció sobre les persones usuàries, ens cal tenir acceptat que la diversitat sexual existeix i que no hi ha una única sexualitat vàlida.

² Legislació sobre confidencialitat i excepcions en l'aplicació:

- [Llei orgànica 15/1999, de 13 de desembre, de protecció de dades de caràcter personal. Article 11.](#)
- [Llei orgànica 3/1986, de 14 d'abril, de mesures especials en matèria de salut pública.](#)
- [Llei 18/2009, del 22 d'octubre, de salut pública.](#)
- [Llei 41/2002, de 14 de novembre, bàsica reguladora de l'autonomia del pacient i de drets i obligacions en matèria d'informació i documentació clínica.](#)
- [Llei orgànica 15/1999, de 13 de desembre, de protecció de dades de caràcter personal. Article 4.](#)

ANNEX 1. Terminologia sobre sexualitat humana.

Concepte	Dimensió	Definició
Agènere	Identitat de gènere	Persona que no s'identifica amb cap gènere i tampoc sent la necessitat de fer-ho.
Andrògina	Expressió de gènere	Persona amb una aparença i uns comportaments que són una barreja dels reconeguts socialment com a masculins i femenins, sense que predomini cap d'aquestes dues expressions de gènere de forma clara.
Asexual	Orientació sexual	Persona que no sent atracció eròtica per altres persones, encara que es pot relacionar afectivament i romànticament amb altres persones. Això no implica que no pugi sentir excitació, practicar sexe o tenir libido.
Bigènere	Identitat de gènere	Persona que se sent identificada indistintament amb els dos sexes. Aquesta identificació i la seva expressió poden ser simultànies o alternes, i la seva conducta varia segons el moment i l'entorn.
Bisexual	Orientació sexual	Home o dona que sent atracció per homes i dones indistintament. Això no vol dir que l'atracció per a homes i dones hagi de ser de forma simultània ni que l'atracció per uns i per altres hagi de ser de la mateixa intensitat.
Cissexual (cisgènere)	Identitat de gènere	Persona que se sent identificada amb el sexe assignat en néixer.
Hemigènere	Identitat de gènere	Persona que se sent identificada parcialment per un dels gèneres.
Hemisexual	Orientació sexual	Persona que només sent atracció per una altra persona quan hi ha un vincle emocional intens.
Dona	Assignació de sexe en néixer	Persona a la qual es classifica com de sexe femení a partir de la visió dels seus òrgans sexuals externs: presència de vulva.

Concepte	Dimensió	Definició
	Identitat de gènere	Persona que se sent del gènere femení independentment de la seva assignació de sexe en néixer.
Genderqueer (quefer, no binari)	Identitat de gènere	Persona que no vol integrar-se en cap classificació de gènere, ja que rebutja el concepte binari de la classificació i de gènere i de sexe.
Gènere fluid	Identitat de gènere	Persona que no s'identifica amb una sola identitat de gènere, pot canviar entre gènere masculí, femení i d'altres segons el moment i el context.
Heterosexual	Orientació sexual	Home o dona que sent atracció de forma exclusiva per les persones del gènere contrari.
Home	Assignació de sexe en néixer	Persona a la qual es classifica com de sexe masculí a partir de la visió dels seus òrgans sexuals externs: presència de penis i testicles.
	Identitat de gènere	Persona que se sent del gènere masculí independentment de la seva assignació de sexe en néixer.
Homosexual	Orientació sexual	Home o dona que sent atracció per les persones del seu propi gènere: <ul style="list-style-type: none"> • Gai: home homosexual. • Lesbiana: dona homosexual.
Intergènere (gènere intermedi)	Identitat de gènere	Persona que no s'identifica amb el sexe d'assignació en el moment de néixer. Inclou diverses formes de sexualitat.
Intersexe (hermafrodita)	Assignació de sexe en néixer	Persona que té característiques físiques de tots dos sexes o ambigües.
Pansexualitat (omnisexualitat)	Orientació sexual	Persona que sent una atracció eròtica i afectiva vers una altra persona amb independència del seu sexe, gènere, identitat de gènere, expressió de gènere i rol sexual i que té la capacitat de mantenir relacions íntimes i sexuals amb elles. Es diferencia de la bisexualitat en què la pansexualitat és un concepte més ampli.
“Sapiosexual”	Orientació sexual	Persona que se sent atreta per la intel·ligència dels altres independentment del seu gènere.

Concepte	Dimensió	Definició
Transgènere	Identitat de gènere	Persona amb una identitat i/o expressió de gènere que no es correspon amb el sexe assignat al naixement. Inclou la transsexualitat i altres situacions intermèdies semblants.
Transsexual	Identitat de gènere	<p>Persona que se sent identificada amb el sexe contrari al qual se li va assignar en néixer, i que intenta que els seu cos s'assembli al màxim al corresponent amb la seva identitat de gènere, si cal sotmetent-se a cirurgia.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dona transsexual: Assignació = home + Identitat de gènere = dona. Altres noms: dona trans, trans femenina. • Home transsexual: Assignació = dona + Identitat de gènere = home. Altre nom: home trans.